

УДК 378.041:[378.017:[316.77:303.446.2]:[378.018.8:37.011.3-051](045)
DOI: 10.31499/2706-6258.1(15).2026.359612

САМООСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОКРЕМИЙ ВИД ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Віта Безлюдна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов та міжкультурної комунікації, Уманський національний університет.

ORCID: 0000-0002-4333-9026

E-mail: v.bezludna@udpu.edu.ua

Стаття присвячена аналізу самоосвітньої діяльності як окремого виду формування міжкультурної комунікації майбутніх педагогів. На основі огляду сучасних наукових досліджень розглянуто роль самоосвітньої діяльності у формуванні міжкультурної комунікації, яка передбачає безперервність розвитку: Самоосвіта забезпечує постійне оновлення знань про мови, звичаї, цінності та особливості інших культур, що є основою когнітивного компонента міжкультурної компетентності. З'ясовано, що самоосвітня діяльність запускає процес формування міжкультурної комунікації майбутніх педагогів із пасивного засвоєння знань у активний, зокрема, особистісно-орієнтований, забезпечуючи формування гнучкої, толерантної та комунікабельної особистості, здатної успішно функціонувати у мультикультурному світі. Констатовано, що самоосвітня діяльність виступає рушійною силою, що перетворює теоретичні знання про інші культури на практичний досвід міжкультурної взаємодії, забезпечуючи професійну готовність педагога до роботи в суспільстві і у міжнародному середовищі.

Ключові слова: самоосвітня діяльність; підготовка; майбутні педагоги; міжкультурна компетенція; міжкультурна професійна комунікація; формування; знання іноземних мов; полікультурне середовище.

SELF-EDUCATION ACTIVITY AS A TYPE OF FORMATION OF INTERCULTURAL COMMUNICATION OF FUTURE TEACHERS

Vita Bezliudna, Doctor of Pedagogics, Professor, Professor Department of Foreign Languages and Intercultural Communication, Uman National University.

ORCID: 0000-0002-4333-9026

E-mail: v.bezludna@udpu.edu.ua

The article is devoted to the analysis of self-education activity as a type of formation of intercultural communication of future teachers. Based on a review of current scientific research, this paper examines the role of self-education activity in the development of intercultural communication, which implies: continuous growth – self-directed learning ensures the constant updating of knowledge about the languages, customs, values, and characteristics of other cultures, which forms the basis of the cognitive component of intercultural competence; person-centered approach which allows future educators to independently choose areas of study based on their own interests and needs, which enhances the effectiveness of learning; development of soft skills – independent activity stimulates the development of critical thinking, empathy, respect for cultural differences, and the ability for self-reflection – key skills in intercultural communication.

It has been established that self-directed learning transforms the process of intercultural communication for future educators from passive knowledge acquisition to active, specifically person-centered learning, fostering the development of a flexible, tolerant, and communicative personality capable of successfully functioning in a multicultural world.

In this context, self-education activity involves: flexibility and continuity (the future teacher independently studies current cultural trends, which cannot be fully covered by a standard course), personal motivation (an understanding of the necessity of intercultural skills encourages in-depth study rather than formal learning), self-assessment and reflection (the future teacher critically reflects on their own cultural experience by comparing it with others, which prevents the development of cultural stereotypes).

It has been established that self-education activity serves as the driving force for the development of intercultural communication among future teachers, transforming theoretical knowledge about other cultures into practical experience in intercultural interaction, thereby ensuring the teacher's professional readiness to work in society and in an international environment.

Keywords: *self-education activity; training; future teachers; intercultural competence; intercultural professional communication; formation; foreign language proficiency; multicultural environment.*

В умовах швидких сучасних змін змінюються форми, методи та засоби комунікації людей. Це насамперед стосується міжнародних контактів, які передбачають володіння іноземними мовами, щоб уникнути перешкод у спілкуванні з представниками різних країн, і необхідні знання різних культур та їхніх культурних особливостей. Володіння культурою мовлення – важлива умова успіху в навчанні, праці та є надійною опорою для фахового зростання кожної особистості. Мультикультурна грамотність і глобальна обізнаність стають необхідними для ефективної комунікації та досягнення найкращих результатів.

Самоосвітня діяльність відіграє ключову роль у формуванні міжкультурної комунікації майбутніх педагогів виступаючи основним механізмом перетворення зовнішніх знань про культури у внутрішню компетенцію цінності та встановлення особистості. Вона дозволяє студентам долати рамки навчальних програм самостійно вивчаючи культурні особливості, мови та поведінкові норми, що є критично важливим в умовах глобалізації та полікультурності освітнього середовища.

Отже, міжкультурна комунікативна компетенція – це здатність налагодити взаємовідносини з представниками інших культур навіть при середньому володінні іноземною мовою на основі знання, розуміння та дотримання універсальних правил і норм поведінки, що складають міжнародний етикет спілкування [7, с.103].

А. Diaz переконаний, що міжкультурна комунікація тісно пов'язана з комунікативною компетентністю, формування якої є основною метою навчання будь-якої мови і містить соціальні та культурні чинники, що передбачають мотивацію, ставлення, толерантність та емпатію, які є її основними компонентами [9].

Проблему міжкультурної комунікативної компетенції розглядали в своїх дослідженнях: Близнюк Л. (методи формування міжкультурної комунікації у процесі вивчення німецької мови), Воронкова Н. (формування міжкультурної компетенції особистості в процесі навчання іноземної мови); Ігнатова О. (Європейський досвід міжкультурної комунікації в освіті і культурі), Король С. (роль міжкультурної комунікації у підготовці вчителів іноземної мови), Кричківська О. (міжкультурна комунікація у системі сучасних підходів); Тур О. (міжкультурна комунікація як складова професійної діяльності майбутнього спеціаліста); Попова Л. (підготовка майбутніх учителів початкової школи до міжкультурної комунікації); Філюк Л. (розвиток міжкультурної професійної комунікації) та інші.

Для позначення міжкультурного спілкування використовується множина термінів, які часто дублюють один одного: міжкультурна комунікація, інтеркультурна комунікація, крос-культурна комунікація, транскультурна комунікація, контркультурна комунікація, самоосвітня міжкультурна комунікація [4, с. 89].

Близнюк Л. провівши ґрунтовний аналіз міжкультурної комунікації у вивченні німецької мови дійшла висновку, що іноземні мови в сучасному суспільстві набувають все більшої значущості, разом з цим зростає і потреба у високому рівні володіння ними,

але неможливо повноцінно спілкуватися з представниками іншої культури, нічого не знаючи про особливості цього народу. Тобто, щоб по-справжньому опанувати іноземну мову, недостатньо засвоїти тільки її лексичні, граматичні та синтаксичні особливості. Мова – це частина культури будь-якого народу, розумінню якої і сприяє міжкультурна комунікація. А акцентування у навчальному процесі на особливостях міжкультурної комунікації роблять заняття з іноземної мови більш різноманітними, цікавими, що веде до підвищення мотивації навчання та сприйняття реальної картини навколишнього світу [1].

Окреме дослідження присвячене формуванню міжкультурної комунікації в процесі сучасного викладання іноземної мови через знання рідної мови (української) провели І. Кулина, Ю. Березіна, які зазначають, що вивчення у закладах вищої освіти рідної мови та німецької мови має відбуватися в тісному зв'язку зі знаннями власної мови. На думку дослідниць, це дає змогу посилити вплив міжкультурної комунікації на студентів для більш практичного засвоєння іноземної мови [5, с. 136].

Як зазначає Л. Філюк, розвиток міжкультурної професійної комунікації здійснюється як за допомогою традиційних, так і з використанням інноваційних методів і технологій, при цьому акцент робиться на розвитку готовності і здатності студента до подальшого вдосконалення іншомовної компетентності [8].

До теорії міжкультурної комунікації тісно прилягають дослідження у сфері лінгводидактики, герменевтики, лінгвістичної персонології, етнориторики і когнітивного моделювання. Міжкультурна комунікація вже давно перестала бути приналежністю лише вузької сфери іноземних мов, а розширилася на всю сферу гуманітарного, міжпредметного знання [4, с. 89].

Ефективність міжкультурної взаємодії досягається завдяки соціальній і духовній єдності суспільства, розвитку високого рівня міжнаціонального діалогу та формуванню компетентностей у сфері міжкультурного спілкування. Отже, володіння іноземними мовами, знання культурних особливостей народів світу, уміння вибудовувати комунікативну стратегію з урахуванням культурного контексту та навички міжкультурної взаємодії становлять невід'ємну складову професійної компетентності педагогів і майбутніх фахівців у галузі освіти [3, с. 65].

Аналіз праць науковців, дозволяє стверджувати, що останнім часом українська наукова спільнота глибоко вивчає проблему міжкультурної комунікації, а особливо в ракурсі підготовки майбутніх педагогів і майбутніх фахівців, які мають відношення до освіти. Утім, констатуємо, що окремих наукових розвідок, присвячених ролі самоосвітньої діяльності як чиннику формування міжкультурної комунікації майбутніх педагогів не проводилося.

Мета статті – здійснити комплексний аналіз самоосвітньої діяльності як окремого виду формування міжкультурної комунікації майбутніх педагогів, з'ясувати роль самоосвітньої діяльності у формуванні міжкультурної комунікації.

Самоосвітня діяльність майбутніх педагогів є фундаментальним чинником формування їхньої міжкультурної комунікації, забезпечуючи перехід від теоретичних знань до практичної готовності діяти в полікультурному освітньому середовищі. В умовах глобалізації самоосвіта дозволяє майбутнім учителям самостійно опановувати інструменти культурного діалогу, розвивати толерантність та готовність до професійної взаємодії з представниками різних країн. Теорія міжкультурної комунікації є міждисциплінарною наукою, що тісно пов'язана з культурологією, психологією, педагогікою, психолінгвістикою, лінгводидактикою, когнітивною лінгвістикою. Дослідження проблеми міжкультурної комунікації актуальне у зв'язку із глобалізаційними процесами в Україні і за її межами, зростанням кількості міжкультурних, міжетнічних, національних та міграційних процесів, що відбуваються у

світі, і передбачають необхідність враховувати рівень сформованості міжкультурного спілкування фахівців різних сфер, зокрема майбутніх педагогів [6].

Однією із задач сучасної освіти науковці називають створення умов для набуття студентами досвіду міжкультурного спілкування, навчання студентів навичкам та вмінням спілкування з представниками різних культур, в процесі якого відбувається формування міжкультурної комунікативної компетенції людини [2, с. 443–444].

Ознайомлення майбутніх педагогів з окремими міжкультурними поняттями, як зазначають дослідники, має стати одним із основних завдань курсу Іноземної мови за професійним спрямуванням, оскільки це допоможе підготувати майбутніх педагогів до більш ефективного функціонування в багатокультурному професійному середовищі.

Майбутні педагоги, які вивчають іноземну мову з урахуванням культурних особливостей, як правило, більш готові докладати додаткових зусиль і терпіти невдачі під час співпраці з партнерами з іншого культурного середовища. Вони також готові шукати нові міжнародні ділові контакти та досліджувати інші міжнародні ринки, оскільки вони краще підготовлені до управління в тих умовах, які пов'язані з адаптацією до незнайомих ситуацій.

Отже, основне завдання викладача іноземної мови в сучасних умовах – це навчання іноземних мов як реального засобу спілкування між людьми різних культур, тобто мови повинні вивчатися в нерозривній єдності зі світом і культурою народів, що розмовляють цими мовами.

В означеному контексті необхідно також звернути увагу на роль самоосвітньої діяльності у формуванні міжкультурної комунікації, яка, насамперед, передбачає:

Безперервність розвитку: Самоосвіта забезпечує постійне оновлення знань про мову, звичаї, цінності та особливості інших культур, що є основою когнітивного компонента міжкультурної компетентності.

Особистісно-орієнтований підхід: Дозволяє майбутньому педагогу самостійно обирати напрямки вивчення, базуючись на власних інтересах та потребах, що підвищує ефективність засвоєння матеріалу.

Розвиток soft skills: Самостійна діяльність стимулює формування критичного мислення, емпатії, поваги до культурних відмінностей та здатності до самоаналізу – ключових навичок міжкультурної комунікації.

На нашу думку, основними напрямками підготовки майбутніх педагогів до міжкультурної професійної комунікації є:

Мовна підготовка: глибоке вивчення іноземних мов, оскільки мова та культура тісно пов'язані.

Культурна поінформованість: навчання розуміння культурного коду, норм поведінки, етикету, цінностей та традицій різних культур.

Комунікативні навички: розвиток навичок вербальної та невербальної взаємодії, включаючи вміння зберігати прийнятну в іншій культурі комунікативну дистанцію та використовувати прийнятні засоби спілкування.

Адаптивність та гнучкість: формування готовності коригувати власну комунікативну поведінку, пристосовуватися до соціального статусу співрозмовників та міжкультурних відмінностей.

Методологічні підходи: ознайомлення з основними теоріями міжкультурної комунікації, як-от теорія адаптації, теорія конфліктів та інші.

Практичне застосування: навчання ефективної взаємодії у професійному середовищі, наприклад, при роботі з учнями з різних культур, у міжнародних освітніх проєктах або як гід-перекладач.

Самоосвітня діяльність відіграє ключову роль у формуванні міжкультурної комунікації майбутніх педагогів виступаючи основним механізмом перетворення

зовнішніх знань про культури у внутрішню компетенцію цінності та встановлення особистості. Вона дозволяє майбутнім педагогам долати рамки навчальних програм, самостійно вивчаючи культурні особливості, мови та поведінкові норми, що є критично важливим в умовах глобалізації та полікультурності освітнього середовища. А, отже, самоосвітня діяльність переводить процес формування міжкультурної комунікації з пасивного навчання в активний саморозвиток.

Наведемо детальний аналіз самоосвітньої діяльності як окремого виду формування міжкультурної комунікації:

По перше, в означеному вище контексті, самоосвітня діяльність передбачає:

- Гнучкість та безперервність: майбутній педагог самостійно вивчає актуальні культурні тренди, що неможливо повністю охопити стандартним курсом.
- Особистісну мотивацію: розуміння необхідності міжкультурних навичок спонукає до глибокого вивчення, а не формального навчання.
- Самооцінку та рефлексію: майбутній педагог критично осмислює свій культурний досвід порівнюючи його з іншим, що запобігає розвитку культурних стереотипів.

По друге, форми та методи самоосвітньої діяльності для розвитку міжкультурної комунікації. Майбутні педагоги використовують різноманітні методи самоосвіти, орієнтовані на формування міжкультурної компетентності:

- Вивчення матеріалів в Інтернеті (арт-технології та медіа): перегляд фільмів, блогів, читання статей іноземними мовами, вивчення мистецтва іншої країни, участь у міжнародних форумах.
- Мовна практика: активне спілкування з носіями мови, участь у онлайн-обмінах.
- Метод біографічної рефлексії: усвідомлення власної культурної ідентичності.
- Професійний обмін: відвідування майстер-класів, вебінарів з міжкультурної педагогіки.
- Біографічна рефлексія: аналіз власного культурного досвіду.
- Інтерактивне моделювання: Участь в онлайн-спільнотах, віртуальних екскурсіях.

По третє, вплив на професійне становлення. Самоосвіта формує у майбутнього педагога здатність працювати у полікультурному середовищі, враховуючи особливості дітей-іммігрантів чи представників різних етнічних груп, що, у свою чергу, сприяє розвитку навичок «міжкультурного посередника», підвищенню рівня комунікативної компетентності, формуванню готовності до діалогу культур у педагогічному процесі.

По четверте, самоосвітня діяльність майбутніх педагогів охоплює ключові компоненти міжкультурної компетенції:

- Когнітивний: Самостійне вивчення культурних цінностей, традицій, історії, невербальних особливостей спілкування.
- Афективний: Формування толерантності, емпатії, подолання етноцентризму та стереотипів через читання літератури, перегляд фільмів, вивчення біографій.
- Поведінковий (процесуальний): Розвиток навичок адаптації до іншомовного контексту та вміння ефективно спілкуватися у різних ситуаціях (симуляції, рольові ігри).

Вищезазначене, дозволяє констатувати, що самоосвітня діяльність запускає процес формування міжкультурної комунікації майбутніх педагогів із пасивного засвоєння знань у активний, зокрема, особистісно-орієнтований, забезпечуючи формування гнучкої, толерантної та комунікабельної особистості, здатної успішно функціонувати у мультикультурному світі.

Таким чином, самоосвітня діяльність виступає рушійною силою, що перетворює теоретичні знання про інші культури на практичний досвід міжкультурної взаємодії, забезпечуючи професійну готовність педагога до роботи в суспільстві і у міжнародному середовищі.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні міжкультурної комунікативної компетенції студентів немовних спеціальностей як складової системи вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Близнюк Л. Міжкультурна комунікація у вивченні німецької мови. *Науковий журнал «Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологія». 2022. № 12(80). С. 143–146.
2. Воронкова Н. Р. Формування міжкультурної компетенції особистості в процесі навчання іноземної мови. *Наукові записки КДПУ*. Серія: Філологічні науки (мовознавство) : зб. наук. праць. Кіровоград : КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. Вип. 104, ч. 2. С. 443–447.
3. Ігнатова О. Європейський досвід міжкультурної комунікації в освіті і культурі. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Вип. 68. 2023. С. 60–67.
4. Кричківська О. Міжкультурна комунікація у системі сучасних підходів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка*. Сер. Педагогіка. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2007. № 5. С. 88–96.
5. Кулина І., Березина Ю. Міжкультурна комунікація як підґрунтя викладання іноземної мови. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 35. Том 3. С. 134–139.
6. Попова Л. М. Теоретичні основи підготовки майбутніх учителів початкової школи до міжкультурної комунікації. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2019. № 2 (18). С. 229–235.
7. Пустовойченко Д. В. Формування міжкультурної комунікативної компетенції майбутніх психологів засобами іноземної мови як один з пріоритетних напрямків професійної підготовки. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. Серія: Педагогічні науки. 2019. Вип.4 (63). С. 102–107.
8. Філюк Л. М. Сучасні дослідження у сфері викладання іноземних мов у немовних вищих навчальних закладах. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна». Острог : Вид-во НаУОА, 2017. Вип. 67. 324 с.
9. Diaz A. R. *Developing Critical Languaculture Pedagogies in Higher Education: Theory and Practice*. Bristol, United Kingdom: Multilingual, 2013.

REFERENCES

1. Blyznyuk L. (2022). Mizhkul'turna komunikatsiya u vyvchenni nimets'koyi movy. *Naukovyy zhurnal "Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu "Ostroz'ka akademiya"*. Seriya "Filolohiya". 12(80), 143–146 [in Ukrainian].
2. Voronkova N. R. (2012). Formuvannya mizhkul'turnoyi kompetentsiyi osobystosti v protsesi navchannya inozemnoyi movy. *Naukovi zapysky KDPU*. Seriya: Filolohichni nauky (movoznavstvo) : zb. nauk. prats'. Kirovohrad : KDPU im. V. Vynnychenka, Vyp. 104, 2, 443–447 [in Ukrainian].
3. Ihnatova O. (2023). Yevropeys'ky dosvid mizhkul'turnoyi komunikatsiyi v osviti i kul'turi. *Suchasni informatsiyi tekhnolohiyi ta innovatsiyi metodyky navchannya v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiya, teoriya, dosvid, problemy*, 68, 60–67 [in Ukrainian].
4. Krychkiv's'ka O. (2007). Mizhkul'turna komunikatsiya u systemi suchasnykh pidkhodiv. *Naukovi zapysky Ternopil's'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu im. V. Hnatyuka*. Ser. Pedahohika. Ternopil' : TNPU im. V. Hnatyuka, 5, 88–96 [in Ukrainian].
5. Kulyna I., Berezina YU. (2021). Mizhkul'turna komunikatsiya yak pidgruntya vykladannya inozemnoyi movy. *Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk*, 35 (3), 134–139 [in Ukrainian].
6. Popova L. M. (2019). Teoretychni osnovy pidhotovky maybutnikh uchyteliv pochatkovoyi shkoly do mizhkul'turnoyi komunikatsiyi. *Visnyk Universytetu imeni Al'freda Nobelya*. Seriya «Pedahohika i psykholohiya». Pedahohichni nauky, 2 (18), 229–235 [in Ukrainian].
7. Pustovoychenko D. V. (2019). Formuvannya mizhkul'turnoyi komunikatyvnoyi kompetentsiyi maybutnikh psykholohiv zasobamy inozemnoyi movy yak ody z priorytetnykh napryamkiv profesiynoyi pidhotovky.

- Naukovy visnyk Mykolayivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. O. Sukhomlyns'koho, Seriya: Pedagogichni nauky, 4 (63), 102–107 [in Ukrainian].*
8. Filyuk L. M. (2017). Suchasni doslidzhennya u sferi vykladannya inozemnykh mov u nemovnykh vyshchyykh navchal'nykh zakladakh. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu "Ostroz'ka akademiya". Seriya "Filolohichna". Ostroh : Vyd-vo NaUOA, 67 [in Ukrainian].*
 9. Diaz A. R. (2013). *Developing Critical Languaculture Pedagogies in Higher Education: Theory and Practice. Bristol, United Kingdom: Multilingual [in English].*

Стаття надійшла до редакції 06.03.2026 р.

Прийнята до друку 27.03.2026 р.

Опубліковано 02.04.2026 р.